

SOĞUK SAVAŞ SONRASI BİRLEŞMİŞ MİLLETLER: İŞLEVİ-SORUNLARI

Hüseyin EMİROĞLU*

Özet

Soğuk Savaş'ın bitişi, ekonomik, askeri ve siyasal nitelikte birçok uluslararası örgütün tasfiye olmasına yol açmıştır. Tasfiye olmayan örgütler de önemli sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunlar, örgütün yapılanmasından, misyonuna, işlevlerine kadar uzanan bir alanı kapsamaktadır. Birleşmiş Milletler (BM), Soğuk Savaş sonrasında, tasfiye olmamış ancak, 'yapısı', 'misyonu', 'işlevi' açısından birçok eleştiriye konu olmuştur. BM'in karşılaştığı sorunların en önemli kaynaklarından bir tanesi de, küresel aktörlerin örgütü kendi dış politikalarının bir aracına dönüştürme çabalarıdır. Soğuk Savaş sonrasında, BM'in yeniden yapılandırılması, uluslararası politika alanındaki aktör-devletlerin en önemli sorunlarından birisidir. Bu önemli sorunun nasıl aşılacağı ise belirli değildir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş Sonrası, Birleşmiş Milletler, örgütsel yeniden yapılanma, uluslararası aktörler olarak devletler.

The United Nations In The Post-Cold War :Its Functions and Challenges

Abstract

The end of the cold war led to the dissolution of many economic, military and political organizations. Those who survived faced some serious problems regarding their structures, functions and missions. The United Nations (UN) has not been dissolved in the post-cold war era but its structure, functions and missions have received many criticisms. An important source of its problems is that the great powers have tried to use this organisation as a tool for their foreign policies. The restructuring of the UN system is one of the most important issues of the world politics, yet how the actors will overcome this problem remains to be seen.

Key Words: the post-cold war period, the United Nations, organizational restructuring, states as international actors.

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Uluslar arası İlişkiler Böl., Kırıkkale

SOĞUK SAVAŞ SONRASI BİRLEŞMİŞ MİLLETLER: İŞLEVİ-SORUNLARI*

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nde 1985 yılında Michael Gorbaçov'un Komünist Parti Genel Sekreterliği'ne getirilmesiyle başlayan süreç ve izlediği politikalar, 1989 yılına gelindiğinde soğuk savaşın sembollerinden olan 'Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla sonuçlanan gelişmeleri tetiklemiştir. Değişen yoğunlukta kırk yıldır devam eden soğuk savaş dönemi sona ermiş, Batı kapitalizmi Marksizm'in Sovyet tipi uygulaması karşısında galibiyetini ilan etmiştir. Bazı Batılı yazarlarca/akademisyenlerce 'liberal değerleri' temsil eden Batı kapitalizminin bu galibiyeti, 'tarihin sonu'nun geldiği şeklinde algılanmış ve yorumlanmıştır [Fukuyama, 1989; 1998: 17-25]. Yeni dönemde geçerli değerler sistemi şu ilkeleri içermelidir: piyasa ekonomisine dayalı, mal, insan, sermaye ve hizmetlerin serbestçe dolaştığı, liberal değerlere dayalı demokratik yönetimler.

Kapitalist bloğun lideri ve Soğuk Savaş sonrasında tek ayakta kalan Süper Güç ABD, yukarıda ifade ettiğimiz şekilde, yeni dönemde geçerli olmasını istediği ilkeleri ortaya koymuştur. Soğuk Savaş dönemi sonrasında, varlık nedenini kaybeden birçok siyasal, ekonomik nitelikli uluslararası örgüt tasfiye olmuştur. Tasfiye olan uluslararası örgütlerin dışında, varlığını sürdüren örgütlerin yeniden tanımlanması ve yapılandırılması da bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Tek Süper Güç ABD, NATO gibi bir askeri savunma örgütünü yeniden tanımlama ve yapılandırma yönünde adımlar atarken, BM örgütü için herhangi bir yeni söylem ortaya atmamıştır. Halbuki Birleşmiş Milletlerin (BM) yeniden tanımlanma ve yapılandırılması yönünde, Japonya, Almanya gibi G-7 üyesi ülkeler; Hindistan ve Brezilya gibi yükselmekte olan bölgesel güçler gibi ülkelerin yanında, özellikle üçüncü dünya ülkelerinden olmak üzere çok güçlü bir istek vardır [Hoopes&Brinkley, 1997: 212]. Siyasal tarih sürecinde, dünya siyasal sisteminde köklü değişimlere yol açan ve uluslararası politikanın doğasına ve işleyişine derinlemesine etkide bulunan 'büyük olay'lar sonrasında, yeni dönem uluslararası siyasal sistem yeniden tanımlanmış ve yapılandırılmıştır. 1618-1648 arası 30 yıl savaşları sonrasında, Westfalya Konferansı; 1792-1814 Napolyon savaşları sonrasında toplanan Viyana Konferansı ile kurulan düzen; 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı toplanan Paris Konferansı ile kurulan düzen; 1939-1945 İkinci Dünya savaşı sonrası kurulan düzen vb gibi¹. Ancak, Soğuk Savaş'ın bitişi, dünya

* Yard. Doç. Dr. Hüseyin Emiroğlu, KÜ İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih ABD Öğretim Üyesi.

¹ Uluslararası sistemde çok köklü değişim ve dönüşümlerin yaşandığı süreçlerin sonunda, yeni dönemde hakim olacak ilkeler ve nüfuz alanları yeniden belirlenmekte ve tanımlanmaktadır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında biçimlendirilmesinde ABD,

siyasal sisteminde yaşanan çok köklü bir değişim olmasına karşın, bu sistemdeki aktör-devletler tarafından, uluslararası siyasal sistemin yeniden yapılandırılması yönünde bir adım atılmamıştır. Bu yönde varolan çok güçlü bir isteğe rağmen, herhangi bir girişimde bulunulmamıştır.

Bu çalışmada, nasıl yapılandırılacağı, İkinci Dünya Savaşı süresince ve hemen bitiminde düzenlenen çok sayıda konferansda şekillenen , Soğuk Savaş döneminde uluslararası politikanın bir aynası konumunda olan, Soğuk Savaş'ın bitişiyle başlayan dönemde görev ve misyonunun ne olacağı yoğunlukla tartışma konusu olan, BM örgütü incelenecektir. Bu inceleme, bütünüyle BM örgütünün 'yapısı'nın incelenmesini amaçlamamaktadır. Çalışma, Soğuk Savaş sonrasında BM'e ait yıllıklar ve Keesing's Contemporary Archives gibi kronikler tarzındaki belgeler ışığında BM'in işlev ve sorunları üzerine yoğunlaşacaktır. BM'in işlev ve sorunları, global ve bölgesel aktör-devletler düzeyinde ve ele alınacak 'örnek olay'lar çerçevesinde çözümlenmeye çalışılacaktır.

A-) SOĞUK SAVAŞ'IN BİTİŞİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

25 Haziran 1950 tarihinde gerçekleşen Kuzey Kore saldırısı, Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) uluslararası sistemin önemli dayanak ve denetim araçlarından birisi olan BM örgütünün etki kapasitesini ölçme fırsatı vermişti. BM örgütünün ABD dış politikasının önemli araçlarından birisi olma durumuna dönüşmesine, BM Andlaşmasının 27/3 maddesinde Güvenlik Konseyi'ndeki esasa dair oylamalarda beş daimi üyenin olumlu oy vermesi düzenlemesi önemli oranda engel olmuştur. 1946-1990 yılları arasında BM Güvenlik Konseyi'nde kullanılan veto sayısı ve oranlarına bakıldığında bu durum net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 44 yıllık bu süre içinde veto mekanizması 279 kez çalıştırılmış, bu vetoların, 124 tanesini Sovyetler Birliği, 82 tanesini ABD, 33 tanesini İngiltere, 22 tanesini Çin ve 18 tanesini Fransa kullanmıştır [Thalakada, 1997: 84]. Soğuk savaşın bitmesi Komünist blok açısından, bu dönem boyunca sistemi denetleyen 'yapılar'ın ortadan kalkmasıyla sonuçlanmıştır. Batı kapitalizmi galip gelmiştir ancak, soğuk savaşın bitimiyle ortadan kalkan 'büyük düşman'ın sağladığı kendini tanımlama gücünden onu yoksun bırakması, sahneden çekilen düşmanın rakibine yaptığı en büyük kötülük olarak görülebilir. Soğuk savaş döneminde ABD liderliğinde kurulan bölgesel ve evrensel nitelikte örgütler, dönemin bitişiyle, önemli bir meşruiyet sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum NATO gibi belirli bir bölgenin savunmasını üstlenmiş bir örgüt açısından geçerli olduğu gibi, kanaatimizce evrensel nitelikli bir örgüt olan BM açısından da geçerlidir. Çünkü soğuk savaşın bitimi Batı kapitalizminin galibiyetini ilan ederken, ABD de dünya siyasal sisteminin 'tek süper gücü' olduğunu ilan ediyordu. Bu noktada, Kore sorunu ve savaşının soğuk savaşın başlangıcı ve derinleşmesini ifade etmesi gibi,

İngiltere ve Rusya'nın katılımıyla 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında düzenlenen Yalta Konferansı belirleyici olmuştur [Armaoğlu, 1989: 399-402].

bir ‘sembol gelişme’ yeni dönemin ‘kurgulanması’ açısından zorunluydu. Bu gelişme sürecinde meydana gelecek olaylar ve ortaya konacak ilkeler, yeni dönemi şekillendireceği gibi, gerek NATO gerekse BM’nin örgüt yapılanmasının ve misyonunun geçmişte olduğu tarzda büyük bir konferans toplanarak değil, ‘hegemonik güç’ün çoğu zaman ‘tek taraflı düzenlemesi’nin de yolunu açmalıydı. Hem NATO hem de BM’nin andlaşma metinlerine dayalı olarak yeniden yapılandırılması son derece güç hatta imkansızdır. Meydana gelecek gelişme ve olaylar, aynı zamanda bu andlaşma metinlerinin *de jure* olarak değil *de facto* olarak aşılmasının yolunu açacak nitelikte olmalıdır.

B-) BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE BİRİNCİ KÖRFEZ KRİZİ

Yukarıda ifade ettiğimiz dönüşümü başlatacak olayların gerçekleşmesi için çok uzun süre beklenmeyecektir. Irak’ta Saddam Hüseyin yönetimindeki BAAS rejimi, 1979-1988 döneminde Körfez ülkeleri ve Batılı devletlerin desteği ile bölgesine devrim ihracı söylemine sahip İran’la savaşıyordu. 1988-1990 yılları arası sonuçsuz bir savaşın olağanüstü tahribatının yol açtığı toplumsal huzursuzluk, etnik karışıklıklar ve savaş bakiyesi büyük bir borç yükü BAAS rejimini büyük zorluklarla karşı karşıya getirmiştir. Totaliter rejimlerde iç-dış politika etkileşimi demokratik rejimlere göre çok daha fazla iç içe geçmiş bir görünüme sahiptir. BAAS rejimi de bu noktada, bir dış sorun yaratmada gecikmemiştir. Irak yönetiminin, Kuveyt’e yönelik tarihi ve dönemsel iddiaları gündeme taşınmış, borç veren Arap ülkelerinden bu borçların silinmesi istenmiştir. Sorun, BM Andlaşması 33. maddesinde ‘...bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak... buna çözüm aramalıdır’ şeklinde ortaya konan düzenlemeye uygun olarak Arap Birliği Örgütü’nde de tartışılmış ancak, bir çözüm üretilmemiştir. Amerikan Savunma Bakanlığı ve Dış İşleri Bakanlığı yetkililerinin 1950’li yıllarda ‘Güney Kore bizim savunma çizgimizin dışındadır’ diyerek Kuzey Kore saldırısını tahrik etmeleri gibi, 1990 yılında yine bir ABD Büyükelçisinin (Kore sorununda ortaya konan netlikte olmasa da, spekülasyon olduğu iddia edilse de) ‘Irak’la Kuveyt’in sınır sorunları bizi ilgilendirmez’ ifadesi, Irak yönetimi ve özellikle halkı açısından talihsiz gelişmelerin başlangıcı olacaktır [Söz konusu iddia için bkz. Sazak, 2003: 35-38]. BAAS rejimi lideri Saddam Hüseyin ve ekibinin, soğuk savaş sonrası dünya siyasal sisteminde yaşanan dönüşümü ve değişim sancılarını yeterince sağlıklı çözümleyememesi, İran’la yürüttüğü savaşa batılı devletlerin verdiği desteğin sürekli olacağını düşünmesi vb gibi sebeplerle çok yanlış bir dış politika kararını almaları ve uygulamalarıyla sonuçlanmıştır. Irak, 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt’i işgal etmiştir [bkz. Calvocoressi, 1996: 438-444]. Irak’ın başlattığı ve yürüttüğü bu işgal hareketi, gerek bölgesel anlamda Ortadoğu’nun gerekse global anlamda dünya siyasal sisteminin, mevcut güç yapısına uygun bir şekilde yeniden düzenlenme ve yapılandırma sürecinin ‘sembol’ olayı haline gelecektir. Bu süreç, aynı zamanda sistemde ‘bozucu girdi’lerin arttığı bir dönemde ‘düzenleyici mekanizma’ olarak düşünülen BM’nin işlevini ve mevcut sorunlarını ortaya

koyacaktır. Dünya siyasal sisteminin yeniden yapılandırılması evrensel BM sistemi içinde mi olacak yoksa ‘hegemonik güç’, uluslararası politikada varolan askeri, ekonomik, siyasal üstünlüğüyle BM de dahil *de facto* uygulamalarla *de jure* yapılanmanın yolunu mu zorlayacak? Körfez krizi ve savaşı/savaşları aynı zamanda bu soruların da ipuçlarını taşımaktadır.

Irak’ın Kuveyt’i işgali uluslararası toplumun geniş çaplı tepkisi ile karşılaştı ve pek çok ülke Irak’a ait malvarlıklarını dondurdular. BM Güvenlik Konseyi’nin 2932. toplantısında bire karşı (Yemen toplantıya katılmamıştır) 14 oyla almış olduğu 2 Ağustos 1990 tarihli 660 sayılı kararda şu hususlar ortaya konmuştur: Birincisi, Irak’ın Kuveyt’i işgali uluslararası barış ve güvenliği bozmuştur/ihlal etmiştir. İkincisi, BM Andlaşması’nın 39 ve 40. maddeleri çerçevesinde; Irak’ın Kuveyt’i işgali kınanmış, Irak’ın derhal ve şartsız olarak bütün kuvvetlerini 1 Ağustos 1990 tarihinde buldukları noktalara çekmesi talep edilmiştir. Üçüncü olarak, Irak ve Kuveyt arasındaki sorunların çözümü için yoğun müzakerelere girişilmesi ve bu bağlamda her türlü çabanın yanında özellikle Arap Ülkeleri Birliği’nin desteklediği çağrısında bulunulmuştur [UN Yearbook, 1991: 19]. 3 Ağustos 1990 tarihinde 14 Arap Birliği üyesi devlet işgali kınamış ve derhal Irak kuvvetlerinin geri çekilmesini istemiştir. Yine aynı tarihte Sovyet ve ABD Dışişleri Bakanlarının Moskova toplantısında işgali kınayan ortak bir açıklama yapmışlar ve Irak’a silah satışının yasaklanması çağrısında bulunmuşlardır. 4 Ağustos 1990 tarihinde Avrupa Birliği Roma toplantısında Irak’a yönelik ambargoya destek verdiklerini açıklamışlardır. BM Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos 1990 tarihli 2933. oturumunda ikiye karşı (Küba ve Yemen çekimser) 13 oyla almış olduğu 661 sayılı kararında Irak ve Kuveyt’e karşı geniş çaplı bir ‘yaptırım’ kararı almış ve BM üyesi olan ve olmayan bütün devletleri bu karara uymaya davet etmiştir. Bu davet üzerine Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinden geçen Irak petrol boru hatlarını kapatmışlardır. 8 Ağustos 1990 tarihinde resmen Kuveyt’i ilhak etmesi kararı üzerine, bu kararı reddeden 662 sayılı kararını açıklamıştır. Sovyet Dışişleri Bakanı bu ilhak kararını kınamış ancak, BM onayı olmaksızın bir askeri harekate girişilmemesi noktasında uyarıda bulunmuştur. Bu süreç içerisinde çok uluslu askeri güç oluşturulmuş, çok sayıda Batılı ve Arap devleti bu güce katkıda bulunmuştur [News Digest for August 1990: 37634; Armstrong, Loyd, Redmand: 1996: 124-125; Murphy: 1995: 283-284].

Birinci Körfez krizi ve savaşı konusunda buraya kadar aktardığımız bilgiler, siyasal tarih bilgisi vermenin ötesinde, uluslararası barış ve güvenliği bozan bir uzlaşmazlık karşısında BM mekanizmasının nasıl harekete geçtiğini, alınan kararların nasıl işlevsellik kazandığını, kararların işlevsellik kazanmasında dünya siyasal sisteminin mevcut güç yapılanmasının etkisinin ne olduğunu, BM yapılanması çerçevesinde değerlendirmek ve tespitler yapabilmek amacına dönüktür. Aynı zamanda yukarıdaki noktalar irdelenirken, uluslararası politika alanında yaşanan bir gelişmenin, BM örgütü/aracı kullanılarak, başlangıçta BM

örgütü kararlarına dayalı olarak, ‘yeni dünya düzeni’ sloganı çerçevesinde mevcut güç yapısına uygun olarak yeniden yapılandırılmak istenen dünya siyasal sisteminin *de facto* meşruiyet aracı rolünün üstlendirildiği gerçeği de ihmal edilmemelidir.

2 Ağustos 1990 tarihinde Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle başlayan süreçte iki alanda çok önemli bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. Birincisi, işgalden çok kısa bir süre sonra ABD, çeşitli Avrupa ülkeleri, Arap ülkeleri ve bazı Asya ülkelerinden topladığı askerlerini hızla bölgeye ve Irak tehdidine karşı korumak amacıyla Suudi Arabistan’a göndermiştir. ABD, kendi askeri gücünü bölgede yoğunlaştırmasıyla birlikte ve sonrasında bir ‘koalisyon gücü’ oluşturma çabasına yönelmiş, bu kapsamda tek tek ülke liderleriyle koalisyon kuvvetlerine katılımları için görüşmeler yapılmıştır. Gerek Irak ve Kuveyt liderleriyle, gerekse diğer ülke liderleriyle Cenevre’de yürütülen müzakerelerde ABD yetkilileri sürekli ön planda olmuşlardır. Bu tür girişimlerin ötesinde, 8 Ağustos 1990 tarihinde ABD Başkanı George Bush yapmış olduğu televizyon konuşmasında ABD karşılığının açıklanmış amaçlarını şu şekilde ortaya koymuştur: 1) Bütün Irak kuvvetlerinin derhal, tamamen, şartsız Kuveyt’ten geri çekilmesi, 2) Görevden uzaklaştırılmış Kuveyt hükümetinin yeniden göreve gelmesi, 3) Irak ve Kuveyt’teki Amerikan vatandaşlarının hayatlarının korunması, 4) Fars körfezinde bölgesel güvenlik ve istikrarın korunması. Bu arada Başkan Bush’un hitabında Saddam Hüseyin ile Hitler arasında çok açık bir paralellik kurması ve yaptığı uyarılar, bölgeye yönelik ABD misyonunun sınırlarını belirlemektedir. Bush, ‘Yatıştırma politikası izlemeyeceğiz. 1930’larda olduğu gibi Saddam Hüseyin’i komşularını tehdit eden bir diktatör olarak görüyoruz’ derken izleyecekleri politikanın ipucunu, ‘ABD çatışma aramıyor. Askerlerimizin misyonu tamamen savunmadır. Düşmanlıkları başlatmayacaklar fakat, kendilerini, Suudi Arabistan Krallığı’nı ve diğer dost Körfez ülkelerini savunacaklar’ sözüyle de pozisyonlarını ortaya koymuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz dördüncü madde bazı yorumcular tarafından ABD’nin ‘açıklanmamış gündemi’ olarak yorumlanmıştır. Bu yorumlara göre Fars Körfezi’nde bölgesel güvenlik ve istikrarın korunması, Saddam’ın iktidardan uzaklaştırılması, Irak’ın askeri kapasitesi, özellikle kimyasal ve nükleer silah yeteneklerinin ortadan kaldırılmasını içermektedir [News Digest, August 1990: 37638]. Görüldüğü üzere, işgal sonrası uluslararası politika alanında etkili güç, aktör-devletleri sadece işgali kınamanın ötesinde etkin tavır almaya iten güç ABD’dir.

İkinci hareketlilik yaşanan alan BM’dir. Güvenlik Konseyi, BM Andlaşması 28/1 maddesine göre, ‘... görevlerini sürekli olarak yapacak biçimde örgütlenilecektir’ ve içtüzüğüne göre de iki toplantı arasındaki süre 14 günü geçmemek zorundadır. Güvenlik Konseyi üyesi ülkelerin sürekli temsilci bulundurmaları bu organa, uyuşmazlıklar karşısında çok hızlı hareket edebilme yeteneğini vermektedir. Gerçekten de işgalin başlamasından çok kısa bir süre

sonra, aynı gün içinde BM Güvenlik Konseyi, 31. madde kapsamında konunun tartışılması için Irak ve Kuveyt temsilcilerini, oy hakkı olmaksızın davet etmeye karar vermiştir. Bu çerçevede Irak ve Kuveyt arasındaki duruma dair, Güvenlik Konseyi Başkanı'na hitaben BM'e Kuveyt daimi temsilcisi tarafından 2 Ağustos 1990 tarihli mektup; yine Güvenlik Konseyi Başkanı'na hitaben BM'e ABD daimi temsilcisi tarafından 2 Ağustos 1990 tarihli mektup ele alınmıştır [UN Yearbook, 1991: 19]. İşgalin ele alındığı ilk oturumdan itibaren alınan bütün kararlarda ve ve özellikle yedinci bölüm 42. madde kapsamında alınan kararların işlevsellik kazanmasında da ABD daima 'motor' ülke rolünü oynamıştır [bkz. News Digest, September 1990: 37694-37696].

ABD, Kore uyuşmazlığının çözümüne yönelik kararların alınmasında, aynı Körfez krizinde olduğu gibi, BM Güvenlik Konseyi'nde aktif rol oynamıştır. Körfez krizinde ABD 'motor ülke' olmasına rağmen, BM Güvenlik Konseyi'nin diğer üyeleri de daha çok bir 'büyük güçler' uyumu sergilemişlerdir [Hoopes&Brinkley, 1997: 217]. Kore uyuşmazlığında nüanslar barındıran nokta, iki büyük güç arasında 'çatışma' olarak nitelenebilecek bir sorun karşısında BM mekanizmasının harekete geçirilme ve BM Andlaşma metninin yorumlanma tarzıdır. Yukarıdaki tespitimizin doğrulanması ve güçlendirilmesi açısından, Kore uyuşmazlığının bu bağlamda değerlendirilmesi önemlidir.

ABD'nin Kore sorununda Güvenlik Konseyi'ndeki veto engelini aşmasında, Sovyet temsilcisinin Milliyetçi Çin'in BM üyeliğini protesto etmesi dolayısıyla Konsey toplantılarına katılmaması etkili olmuştur. Sovyet temsilcisinin toplantılara katılmaya başlaması ve Kore sorununa yönelik kararları veto etmesi sebebiyle, uyuşmazlığın çözümüne yönelik yeni kararların alınmasında ABD açısından Güvenlik Konseyi çalışamaz bir hale gelmiştir. Güvenlik Konseyi'nde ele alınan bir uyuşmazlığın/sorunun Genel Kurul'a havale edilmesi veto'ya tabi bir işlemken, gündemden çıkarılması veto'ya tabi değildir. Bu noktada, Kore sorunu ABD'nin girişimiyle Güvenlik Konseyi'nin gündeminden çıkarılmış, Genel Kurul'un gündemine alınmıştır. 3 Kasım 1950 tarihinde toplanan Genel Kurul, ABD'nin 'Güvenlik Konseyi'nin veto sebebiyle görevlerini yerine getirememesi durumunda Genel Kurul'a bu işlerle meşgul olmak yetkisini veren' karar tasarısını üyelerinin büyük çoğunluğu ile kabul etmiştir. ABD, 1 Ağustos 1950 sonrasında 1953 yılında barış yapılıncaya kadar, Kore uyuşmazlığının çözümüne yönelik operasyonel faaliyetlerini 'Barış İçin Birleşme' adı verilen bu karar tasarısına göre yapmıştır. ABD, BM Andlaşması'nda, uluslararası barış ve güvenliği bozan sorunlar karşısında Güvenlik Konseyi'ni 'görevini yaptığı sürece' yetkili kılan maddesiyle, Genel Kurul'u sınırlayan 12/1 ve 11/2 maddelerini 'geniş tefsir' yoluyla ele almış, Güvenlik Konseyi'nin 'veto sebebiyle' görevlerini yapamaması durumunda, Genel Kurul'un VII. Bölüm çerçevesinde uyuşmazlığın çözümüne yönelik önlemlerin alınmasını tavsiye edebileceğini savunmuştur [Gönlübol, 1975: 371-72]. BM Andlaşması 12/2 maddesine göre, '... *Güvenlik Konseyi sözü geçen*

işleri elden bıraktığı anda da, Genel Sekreter yine aynı şekilde Genel Kurul'a ya da Genel Kurul toplantı halinde değilse, Birleşmiş Milletler üyelerine durumu bildirir' [BM Andlaşması, 1997: 11-12]. ABD, ortaya koyduğu inisiyatif ile BM mekanizmasını harekete geçirmiş, BM Andlaşmasını 'geniş tefsir' yöntemiyle kendi (dış politika) manevra alanını genişletecek ve meşruiyet sağlayacak şekilde yorumlamış, Genel Kurul'da alınan 'Barış İçin Birleşme' kararı şeklindeki tavsiye kararını operasyonel bir faaliyetin meşruiyetini sağlamanın dayanağı kılabilmiştir. ABD'nin *de facto* olarak geliştirdiği bu hareket tarzında, BM Andlaşması'nda varolan boşluklar da etkili olmuştur. Örneğin, BM Andlaşması'nda, Güvenlik Konseyi'nin ne zaman görevlerini yapmıyor varsayılacağı ve Genel Sekreter'in Güvenlik Konseyi'nin gündeminde olan sorunları elden bıraktığını nasıl tespit edeceğine dair bir düzenleme yoktur.

Buraya kadar ortaya koyduğumuz bilgilerden şu tespiti yapmak/yinelemek mümkündür: dünya siyasi sisteminde hegemonik güç pozisyonuna sahip olan devlet, sistem içinde yaratıcısı olduğu veya yapılanmasında en büyük rolü oynadığı makro örgütleri, uluslararası politikanın işleyişinde büyük sorunlar ortaya çıkmadığı ya da sistemi zorlayan yeni büyük değişimler yaşanmadığı sürece, istediği yönde harekete geçirebilmekte ve kendi dış politika yönelimlerinin meşruiyet kaynağı kılabilmektedir. Bu çerçevede, BM Andlaşması 2/1 maddesindeki 'Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur' ifadesi, tüm idealist söylem ve yaklaşımlara karşın, BM tarzı örgütleri, üye devletlerin dış politika yaklaşımları çerçevesinde bir davranış ortaya koydukları bir platforma dönüştürmektedir. Bu ikisi arasındaki makas açıldıkça örgütün işlevselliği arttırılabilmekte, daraldıkça da örgüt işlevselliğini kaybetmekte ya da varlığı ciddi anlamda sorgulanmaktadır.

C-) BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE YUGOSLAVYA KRİZİ

Yukarıdaki tespitimizi doğrulayan ve soğuk savaş sonrası 'yeni dünya düzeni' çerçevesinde ortaya konan söylemlerin ciddi anlamda sorgulanmasının yolunu açan, bu bağlamda BM örgütünün işlevini ve hatta varlığını sorgulayan çok önemli gelişmeler zinciri yaşanmıştır². Bu süreç, soğuk savaşın sona ermesiyle, bu dönemde üzeri örtülen milliyetçilik duygularının yeniden ortaya çıkmasıyla başlamıştır. (Eski) Yugoslav Cumhuriyetleri'nin bağımsızlık ilan etmesiyle başlayan süreç, Körfez krizi ve savaşı döneminde ortaya konan 'yeni dünya

² Soğuk Savaşın bitişi sonrasında ortaya çıkan krizler karşısında BM'in işlevi ve sorunlarının tartışılmasında iki tane sorun ön plana çıkmıştır. Birincisi, 1991 yılından itibaren Yugoslavya krizi. İkincisi, Ruanda'da Hutiler ile Tutsiler arasında yaşanan kriz. BM'in hangi noktalarda işlevlerini yerine getiremediğinin ve sorunlarının tespiti için ele alınan kriz ve süreçlerin çok detaylı incelenmesi ve çözümlenmeye çalışılması bir yöntem olarak benimsenmiştir. Ele alınan krizler noktasında birincil kaynaklara atıfla verilen bilgilerin tümü, çalışmanın bütünlüğü içerisinde BM'in işlevselliği noktasındaki sorunları açığa çıkartma amacını taşımaktadır.

düzeni' söylemlerinin de sonu olmuştur. Bağımsızlıklarını ilan eden diğer (eski) Yugoslav Cumhuriyetleri'nden Hırvatistan ve Slovenya'nın AB tarafından tanınması ve sonrasında kısa süren Sırbistan-Hırvatistan, Sırbistan-Slovenya eksenli savaşlar kısa sürmüştür. Ancak, Bosna-Hersek-Hırvatistan, Bosna-Hersek-Sırbistan ve özellikle Sırbistan destekli Bosna-Hersekli Sırpların yürüttüğü savaş, 20. yüzyılın bütününde yaşandığı gibi son on yılının da çok kanlı bir şekilde geçmesine sebep olmuştur. Bosna-Hersek sorununu ve savaşını ele almamızın sebebi siyasal tarih bilgisi aktarmak değildir. BM mekanizmasının harekete geçirilmesi, BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul (bağlayıcı veya tavsiye nitelikli) kararlarının alınması-uygulanması ve ihlali karşısında üyelerin ortaya koydukları yaklaşımlar; hegemonik güç ve büyük devletlerin sorun karşısında BM çerçevesinde sergiledikleri ikili-çözüm üretmeyen tutumlar; BM kararlarına dayanılarak kurulan Barışı Koruma Gücü'nün etki düzeyini/ciddiyetini ortaya koyan, BM kararlarının meşruiyetinin ve varlığının ciddi anlamda sorgulanmasının yolunu açan bir olay olması sebebiyle, Bosna-Hersek krizi ve savaşını ele alıyoruz.

Mart 1991'de Hırvatistan'ın Krajina bölgesindeki Sırplar, Haziran-Temmuz 1991'de Slovenya ve Hırvatistan, Yugoslavya'dan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Slovenya, Yugoslav ordusuna karşı yürüttüğü kısa süreli bir savaş kazanmıştır. Ağustos 1991'de Hırvatistan, Sırpların elindeki Hırvat bölgesinde yürütülen etnik temizlik hareketine karşılık, Yugoslavya'ya savaş ilan etmiştir. Ekim 1991'de Bosna Parlamentosu bağımsızlık için oylamada bulunmuş, Boşnakların desteklediği karar, Bosnalı Sırpların Yugoslavya'ya bağlı kalmak arzularıyla karşılaşmıştır. Nisan 1992'de Bosna savaşı başlamıştır [The Economist, January 24th 1998: 5].

Balkanlar açısından soğuk savaşın bittiği 1989-1992 yılları arası son derece önemli bir dönemdir. 1991 yılında bağımsızlıklarını ilan eden Hırvatistan ve Slovenyayı Almanya'nın resmen tanıyacağını ifade etmesi ve bu kararın AB'de uyandırdığı tepki, süpranasyonal nitelikli (veya bu yolda hızla ilerlemeye çalışan) örgütü çatlama/kırılma noktasına getirmiştir. 1992 yılında ABD ve (Almanya'nın da zorlamasıyla) AB üyelerinin, BM ve MC'nin kurucu üyesi olan Yugoslavya'nın dağılmasını onaylamaları, yetmiş yıldan daha uzun bir süredir bu ülkenin egemenlik ve toprak bütünlüğüne verdikleri desteği geri çekmeleri süreç açısından çok önemlidir. Aynı zamanda ABD ve Avrupalı hükümetler, Bosna-Hersek'i bir devlet olarak da tanımışlardır. 1992-1993 yılları aynı zamanda Bosna-Hersek'in siyasi ve askeri anlamda bölündüğü bir dönemdir. Bosna savaşındaki şiddet olgusu, Sırbistan ve Yugoslav Ulusal ordusundan büyük destek alan Sırp güçlerinin aşırı saldırganlıklarıyla belirginleşmiştir. Bu anlamda, Bosna'daki Yugoslav Ulusal Ordusu, tam silah ve teçhizatı ile Bosnalı Sırp Cumhuriyeti'nin esas gücü haline dönüşmüştür. Bosna'daki Hırvatlar, Hırvat ordusundan birlikler dahil ana cumhuriyetten destek almışlardır. Sadece Müslüman kuvvetler dış askeri yardımdan yoksun kalmışlardır. Bosna-Hersek aleyhine olan bir diğer nokta da

şudur: Sırp ve Hırvat askeri hedefleri büyük oranda birbirlerinin tamamlayıcısı gibiydi. Sırbistan ve Hırvatistan Başkanları Mart 1991’de Bosna’yı bölmekte anlaşmışlardı ve aynı zamanda Bosnalı Sırp ve Hırvat liderleri de Mayıs 1992’de benzer bir anlaşmaya varmışlardı. 1992 sonu 1993 başı askeri kontrol haritalarına göre, Sırp ve Hırvatlar, AB destekli kantonal çözüm müzakerelerinde iddia ettiklerinin çoğunluğunu ele geçirmişler, çok küçük bazı toprakları Müslümanlara bırakmışlardı. Bu girişimlerin iki tehlikeli sonucu olmuştur. Birincisi, özellikle Sırp’lar ele geçirdikleri bölgelerde Müslüman Boşnaklara karşı etnik temizlik ve kadınlara yönelik sistemli tecavüz hareketına girişmişlerdir. İkincisi, 1992’nin sonunda iki milyondan fazla kişi mülteci konumuna düşmüştür. AB’nin Bosna-Hersek sorununa herhangi bir çözüm üretememesi, 1992 yılında Maastricht Zirvesi’nde ortaya konan yaklaşımlardan ‘ortak dış ve savunma politikası’ geliştirmek yaklaşımına önemli bir darbe olmuştur [Maastricht Zirvesi’nde ‘ortak dış ve savunma politikası konusunda alınan karar ve belirlenen ilkeler için bkz. Karluk, 1998: 48-53]. Süpranasyonal niteliklere sahip bir makro örgütün uluslararası barış ve güvenliği bozan bir sorun karşısında çözüm üretememesi, örgütün geleceğe yönelik yapılanması açısından dikkatle ele alınması gereğini doğurmuştur. Özellikle de bu sorunlu alan, Avrupa Kıtasının bir alt bölgesinde gerçekleşiyorsa, bu zorunluluk daha da artmıştır. 51 ‘federe’ eyaletin (devletin) bir araya gelmesinden oluşan ABD, AB’nin kendi bölgesindeki bir sorunu çözememesi üzerine devreye girmiştir. Soruna taraf ülke liderlerinin ABD’de bir araya getirilmesiyle sağlanan zoraki uzlaşılarda, 1995 yılında Dayton Anlaşması’nın imzalanmasıyla Bosna-Hersek sorunu çözülmüş gibi olmuştur [bkz. UN Yearbook, 1991: 214; Ryan, 2000: 115-118].

Buraya kadar ortaya koymuş olduğumuz gelişmelerde iki yönü vurgulamaya çalıştık. Birincisi, Bosna-Hersek sorununun/savaşının dramatik yönü. İkincisi, AB’nin sürecin başlangıcında inisiyatifi eline almasına karşın, çözüm üretememesi. Bu nokta çalışmamız açısından şu yönüyle önemlidir: 1992 sonrası önüne siyasi hedefler de koyan süpranasyonal nitelikli bir örgüt yapılanması olan AB’nin kendi bölgesindeki bir sorunu çözememesinin ortaya koyduğu sonuç ve ürettiği sorulardır. ‘Ortak dış ve savunma politikası geliştirmeyi’ bir hedef olarak ilan eden bu tür bir örgüt yapılanmasının çözemediği bir sorunu, ‘egemen eşitlik’ ilkesi üzerine kurulu bir örgüt yapılanması olan, üye devletlerin dış politika yaklaşım/yönelimlerine göre davranış geliştirdikleri BM örgütü nasıl çözümlenebilecektir.

BM Güvenlik Konseyi üyelerinden Avusturya, Macaristan ve Kanada’nın, Yugoslavya’daki gelişmelerin uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atacağından duydukları korku nedeniyle acil toplanma taleplerine karşılık, 25 Eylül 1991’de Güvenlik Konseyi toplanmıştır. Oy hakkı olmaksızın Yugoslavya’nın da katıldığı bu toplantıda Güvenlik Konseyi, oybirliğiyle 713 sayılı kararı almıştır. 713 sayılı Güvenlik Konseyi kararı incelendiğinde, Yugoslavya krizinin çözümüne yönelik

şu hususların öne çıkarıldığı görülmektedir: 1) AB üyesi devletlerin sorunu çözmek amacıyla gösterdikleri tüm çabalar takdir edilmiş, sürdürülmesi istenmiş ve desteklendiği ifade edilmiştir. 2) Güvenlik Konseyi, Genel Sekreter'in Yugoslav hükümeti ile de görüşerek en kısa sürede kendisine bir rapor sunmasını istemiştir. 3) Bütün tarafların 17 Eylül 1991 ve 22 Eylül 1991 tarihli ateşkes anlaşmalarına sıkı sıkıya bağlı kalmalarını istemiştir. 4) Bütün tarafların uyuşmazlıklarını barışçıl ve Yugoslavya Konferansı'nda ortaya koydukları yöntemlerle müzakereler yoluyla çözmelerini teşvik etmiştir. 5) Güvenlik Konseyi, yedinci bölüm kapsamında Yugoslavya'ya silah ve askeri teçhizat yardımının yapılmamasını içeren bir 'ambargo' kararını almıştır [UN Yearbook, 1991: 215].

Güvenlik Konseyi'nin 21 Eylül 1991 tarihinde yaptığı toplantıda Genel Sekreter'den istediği rapor, 25 Ekim 1991 tarihinde sunulmuştur. Genel Sekreter raporunda uyuşmazlığın tarafları, AB üyeleri ve ABD temsilcileriyle yapmış olduğu özel temaslara, şahsi temsilcisinin yapmış olduğu gezi ve temaslara ait değerlendirmelerini sunmuştur. Genel Sekreter, 24 Kasım 1991 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne sunduğu mektubunda da, barışı koruma gücünün oluşturulmasını tavsiye etmiştir. Genel Sekreter'in sunduğu rapor ve mektup üzerine Fransa ve Almanya'nın talebi üzerine 27 Kasım 1991 tarihinde Güvenlik Konseyi toplanmış ve oybirliğiyle 721 sayılı kararı almıştır. Bu kararın en önemli yönü en kısa sürede 'Barışı Koruma Gücü'nün oluşturulmasını içermesidir. Güvenlik Konseyi, 15 Aralık 1991 tarihli toplantısında, barışı koruma gücünün teşkili, 713 ve 721 sayılı kararlardaki hususlara dikkat çekmiş, özellikle ambargo kararının titizlikle uygulanmasını istemiştir [UN Yearbook, 1991: 219].

Buraya kadar BM çerçevesinde yürütülen çalışmaların amacı, Yugoslavya'nın daha sonra Çekoslovakya (bugün Çek Cumhuriyeti ve Slovakya) örneğinde olduğu gibi 'kadife devrim' yoluyla, uluslararası barış ve güvenliği bozmadan ya da gelişmelerin negatif yayılma etkisini en aza indirerek sorunu çözmeye dönüktür. Bu amaca dönük bütün çabalar Güvenlik Konseyi tarafından olumlu görülmüş ve teşvik edilmiştir. Ancak 1991 yılı boyunca Yugoslavya sorununun çözümünün BM çerçevesinde değil, daha çok AB inisiyatifiyle çözüme yönltilmesi ve bu yöndeki çabaların teşvik edilmesi, bir yönüyle olumlu ancak diğer yönüyle kendi içinde olumsuzluklar barındıran bir durumdur. Bu durum AB açısından, 1992 Maastricht kriterlerinden 'ortak dış ve savunma politikası' yaklaşımının deneneceği bir alanı açması açısından önemlidir. Bu süreçte ABD dış politika oluşturucuları açısından, 'BM'nin işlevsiz bir örgüt gibi görülmesi veya varlığının sorgulanması riski ile AB'nin ortak dış ve savunma politikasını gerçekleştirememeye güçsüzlüğü/yetersizliğinin ortaya konulması, gelecekteki küresel rekabette ikincisinin birincisine tercih edildiği kanaatini uyandırmaktadır. Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan ettiği Nisan 1992 öncesinde ve sonrasında, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlarda (bkz. UN Yearbook, 1992: 347, 350-51, 352-53; 749, 752, 757 sayılı kararlar), Yugoslavya sorununun/uyuşmazlığının

çözümüne yönelik AB çaba ve girişimlerinin desteklendiğinin altının çizilmesi, sanki BM örgütü destekli AB örgütü çözümünün istendiği izlenimini vermektedir. Aslında bu görünüm, BM'nin uluslararası barış ve güvenliği koruma misyonunda önemli oranda bir 'aşınma'nın ve örgütün iki noktada bir rekabetin arenasına dönüşmesinin başlangıcıdır. Birincisi, BM örgütü, devletler arası veya örgütler arası bir rekabetin yaşandığı uluslararası politika alanının bir katalizör/turnusol aktörü rolünü üstlenmekte/üstlendirilmektedir. İkincisi, BM örgütü, soğuk savaş sonrası hegemonik gücün *de facto* olarak, dış politikasının meşrulaştırıcı bir aracına dönüştürme çabasının çeşitli manevra ve dış politika eylemleriyle sağlanmaya çalışıldığı bir alana çevirme mücadelesinin konusu olmaktadır. Her iki çaba da BM örgütünün işlevselliğine önemli darbeler vurmuştur/vuracaktır. Ancak, burada aktör-devletlerin niyeti ne olursa olsun Güvenlik Konseyi'nin kararlarında Yugoslavya sorununda AB'nin çabalarının öne çıkarılması ve desteklenmesi BM Andlaşması'yla örtüşen bir çözüm yoludur. Çünkü Güvenlik Konseyi'nin kararları, BM Andlaşması 33/1 maddesinde, '*Süregitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyumsuzluğa taraf olanlar (...) bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak (...) çözüm aramalıdır*' şeklinde ortaya konan yöneme ve ayrıca VIII. Bölümde 52., 53. ve 54. maddelerde yapılan düzenlemeye uygundur.

Yugoslavya krizinde global bir çözüme ulaşmak amacıyla, 26-28 Ağustos 1992 tarihinde Londra Konferansı'nın toplanması için, AB ve BM tarafından ortak çağrıda bulunulmuştur. Londra Konferansı'na, AB ülkelerinden, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri, eski Yugoslavya'ya komşu ülkeler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, İslam Konferansı gibi ilgili taraflar, Türkiye ve Suudi Arabistan katılmıştır. Bu Konferansta sözlü bildiri yerine, İngiliz Başbakanı John Major ve BM Genel Sekreteri Boutros Boutros Gali tarafından bir 'yazılı rapor' yayınlanmıştır. Sırbistan ve Karadağ'ın yazılı raporda ifade edilen taleplere razı olmadıkları takdirde Güvenlik Konseyi'nin, bu iki ülkenin top yekun izolasyonuna dönük daha sert yaptırımları uygulamaya davet edileceği ifade edilmiştir. Londra Konferansı'nda Körfez krizi sürecinde ABD tarafından 'yeni dünya düzeni' söylemi çerçevesinde ortaya konan 'uluslararası hukuka aykırı eylemler cezasız kalmayacak', 'kuvvet kullanımı yoluyla sınırların değiştirilmesi ve toprak kazanılması önlenemez' ilkeleriyle örtüşen ifadeler üzerinde oybirliğiyle uzlaşıya varılmıştır. 1992 ve 1993 yılı boyunca BM temsilcisi Cyrus Vance ve AB temsilcisi Lord David Owen tarafından yürütülen diplomatik çabalar ve müzakereler, taraflarca kabul edilmemesi sebebiyle bir çözüm ortaya koyamamıştır. 1994 yılında yürütülen müzakerelerden de herhangi bir sonuç çıkmamıştır [Hayden, 1994: 18-19]. Ancak, diplomatik çaba ve müzakerelerin çözüm üretmediği bu (1993-1995 arası) dönem özellikle Bosna'lı Sırplar'ın BM Güvenlik Konseyi kararları ve Londra Konferansı vb gibi toplantılarda ortaya konan bildirimlerde ifade edilen, 'o an ki sınırların ihlal edilmemesi', 'ulusal ve etnik toplumlara iyi davranılması', 'kuvvet kullanımı yoluyla toprak ele geçirmenin

önlenmesi' ilkelerinin bütünüyle ihlal edildiği bir zaman dilimi olmuştur. Örneğin, BM tarafından güvenli alan olarak tanımlanan Srebrenica'da binlerce Müslüman katledilmiştir [The Economist, January 24th 1998: 5]. Bu katliamların faturası BM'e kesilmiştir.

Bosna-Hersek krizi süresince BM'e yöneltilen bir başka önemli eleştiri de silah ambargosunun uygulanması tarzıdır. Eleştirilerin yönü, BM andlaşması 51. maddesinde '*Bu Andlaşmanın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez*' şeklinde ortaya konan meşru müdafaa hakkının engellenmesine dönüktür. Ancak, Güvenlik Konseyi'ndeki daha sonra alınan kararlarda yapılan oylamalarda, Sırbistan'a zarar verebileceği ya da aleyhinde olacağı düşünülen kararlara Rusya temsilcisi çoğu zaman çekince koymuş veya çekimsiz kalmıştır. Eski Yugoslavya içinde Sırbistan'ın konumu düşünülürse, dağılma sonrasında silah ve teçhizatın önemli bir miktarıyla, Yugoslav ordusundaki Sırp'ların ağırlıklı konumu, 713 sayılı karara Rusya temsilcisinin herhangi bir itiraz yöneltmesine gerek bırakmamıştır. Bunun dışında, Bosna-Hersek'in denizle bağlantısının çok küçük bir alanla sınırlanması, bu bölgelerin Hırvatlar tarafından denetlenmesi bu devleti kapalı bir ülke konumuna getirmiştir. Bu konumun doğal sonucu, meşru müdafaa hakkının kullanılması noktasında ihtiyaç duyulan silah ve teçhizatın dahi elde edilmesinde çok büyük zorlukların yaşanmasıdır. Buna karşılık gerek, Hırvatlar gerekse Sırbistan ve Bosnalı Sırp'lar, Tuna nehri yoluyla ve bazı koşu ülkeler kanalıyla silah ve teçhizat elde etmede hiç zorluk yaşamamışlardır. Yani ambargo çoğu zaman tek taraflı bir uygulamaya dönüşmüş ve BM organlarının toplantılarında da bu şikayetler dile getirilmiştir. Örneğin, BM Genel Sekreteri tarafından, Güvenlik Konseyi'nin 787 sayılı kararını takiben 21 Aralık 1992'de sunduğu raporda bu durum tespit edilmiştir. Bunun yanında, Genel Kurul 18 Aralık 1992 tarihinde yapmış olduğu toplantıda 47'ye karşı 121 oyla bir (tavsiye) kararı almıştır. Söz konusu tavsiye kararında, Bosna'lı müslümanlarla Sırp'lar arasındaki silah dengesizliğine dikkat çekilmiştir [UN Yearbook, 1992: 379-380]. Ancak, BM'nin sıkı bir denetim yürütecek mekanizmalarının olmaması, şikayetleri durum tespitinin ötesine taşımamıştır [UN Yearbook, 1992: 368]. Bu tespitler, dönemin ABD Başkanı Bill Clinton ve Dışişleri Bakanı Madeleine Albright tarafından da dile getirilmiştir [Clinton, 2004: 510-511; Woodward, 2004: 207-208].

1992 yılı boyunca, BM Güvenlik Konseyi'nin 743(1992) sayılı kararıyla kurulan BM Koruma Gücü'nü (UNPROFOR)³ bölgede etkili kılmaya dönük ve tarafları yeni saldırganlıklara girişmemeleri, etnik temizlik hareketlerinden

³ Bosna-Hersek'te görev yapan Birleşmiş Milletler Koruma Gücü, yaygın olarak, Türkçe bilimsel yayınlarda da UNPROFOR olarak kullanıldığından dolayı, biz de bu şekilde kullanmayı tercih ettik.

kaçınmaları, kuvvet kullanımı yoluyla toprak kazanımına yönelmemeleri vb yönünde uyarılar içeren konular, 776(1992), 781(1992), 786(1992), 787(1992), 798(1992) sayılı kararlarda ele alınmıştır. Ancak, Bosnalı Bakan Hakkı Turajlic'in Sarajevo'nun Butmir Havaalanında BM denetiminde bulunan güzergahta UNPROFOR askerlerinin elinden alınarak Sırp tarafından öldürülmesi üzerine, Bosna-Hersek (daha sonra Türkiye de benzer bir çağrıda bulunmuştur) Güvenlik Konseyi'ni acil toplanması için çağrıda bulunmuştur. Bosna-Hersek'in toplantı çağrısı VII. Bölüm kapsamında kuvvet kullanılması talebini de içermektedir. Güvenlik Konseyi, 8 Ocak 1993 tarihinde toplanmış, uluslararası hukukun ciddi ihlali ve UNPROFOR'un dokunulmazlığı ve otoritesine açık meydan okuma olan bu terörist tecavüz eylemini şiddetle kınamış, benzer eylemlerin bir daha olmaması için tarafları uyarmıştır [UN Yearbook, 1993: 449-450]. Sonrasında ciddi ve yerinde önlemlerin alınmaması, Bosna-Hersek tarafında hayal kırıklığı uyandırmış; bu olay, gerek Boşnak toplumunda gerekse uluslararası kamu oyunun gözünde Srebrenica katliamından sonra BM'in prestijine ikinci önemli darbe olmuştur.

1991-1995 yılları arası Yugoslavya sorunu ve Bosna-Hersek krizi ve savaşı karşısında BM, 1920 sonrası MC pozisyonunda bir görünümde. Hatırlanacağı üzere MC'nin işlevselliğinin azalmasında iki unsur çok etkili olmuştur. Birincisi, örgütün fikir babası ABD'nin örgüt dışı kalması, ikincisi, büyük güç pozisyonundaki üyelerin örgütü dar politik çıkarlarının bir aracına dönüştürmeleridir. Bosna krizi-savaşı boyunca ABD, BM Güvenlik Konseyi'ndeki kararların alınmasında etkilidir ancak, çözüm üretilmesi sürecinde gözlemci gibidir. Bir anlamda kendisini örgüt içi, çözüm dışı çözümü destekleyen bir aktör-devlet konumunda tutmuştur. Bu dönemde, eski ABD Dışişleri Bakanlarından Henry Kissinger'ın, 'AB'nin telefon numarası kaçtı' ifadesi, ABD'nin sorun karşısındaki pozisyonunu ortaya koyduğu gibi, çözümün havale edildiği AB'nin etkisizliğini ifade etmektedir [bu konudaki değerlendirme ve ifade için bkz. Holbrooke, 1999: 303]. Bu çerçevede BM Güvenlik Konseyi'nde alınan kararların işlevsellik kazanabilmesi için 'motor ülke' konumunda bulunan devletin harekete geçmesi gerekmektedir. Çünkü ABD, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, soğuk savaş döneminde, Güvenlik Konseyi'nde Sovyet vetosuyla karşılaştığı zaman, sorunu/uyuşmazlığı Genel Kurul'a taşımış, BM Andlaşmasının 10., 11. ve 12. (kısıtlılıklar hariç ve/fakat çoğu zaman aşılıarak), 14. maddelerde yer alan Genel Kurul'un görev ve yetkilerine dayanarak, çözüm üretmeye çalışmıştır [bkz. Gönlübol, 1975: 356-358]. ABD'nin inisiyatifi ile başlatılan Dayton müzakereler süreci ve sonucunda Dayton Anlaşması'nın ilgili taraflarca imzalanması, bu gücün etki ve prestijini ortaya koyarken, BM açısından büyük itibar kaybının yaşanması olmuştur. Bu itibar kaybında, küresel ve bölgesel dış politika yaklaşımları ve çıkarları çerçevesinde davranan hegemonik ve büyük devletlerin davranışları etkili olmuştur.

Soğuk savaş dönemi olarak geçen 1946-1990 yılları arasında, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri tarafından 279 kez veto mekanizması işletilmiştir. Uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için tasarlanmış bir makro örgütün, birçok konuda veto kararlarıyla işlemez hale getirilmesi, negatif bir görünüm olarak algılsa da, BM Genel Kurulu'nda oluşan bloklaşmanın Güvenlik Konseyi'ndeki görünümü, bloklar arası bir dengeyi yansıtmaktadır. Bu durum, sorunlarını/uyuşmazlıklarını BM'e taşıyan ülkeler açısından bir denge aracı gibi gözükmektedir. Ancak soğuk savaşın bitmesi bu denge unsurunu tamamen/büyük oranda ortadan kaldırmıştır. 1991-1997 yılları arasında BM Güvenlik Konseyi'nde veto mekanizmasının üç kez çalıştırılması, büyük güçler arası çatışmanın yerini büyük güçler arası uyuma bırakması tarzında bir gelişmeyi doğurmuştur. Bu gelişme, uluslararası politika alanındaki sorunların çözümüne yönelik kararların alınmasında pozitif bir unsur olarak görülse de, daha geniş/derin bir çözümlenmeye tabi tutulduğunda, söz konusu gelişmenin çok sayıda negatif unsuru bünyesinde barındırdığı görülecektir. Özellikle soğuk savaş sonrasında hakim olan hegemonik güç yapısı ve Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip büyük güçlerin yaşadıkları (ekonomik, siyasi, soğuk savaş döneminin mağlup ideolojisine sahip rejimlerinin) sorunlar, BM örgütü ve organlarındaki denge unsurunu büyük oranda ortadan kaldırmıştır. Bu noktada, 1991-1995 yılları arasında BM Güvenlik Konseyi'nde yapılan oylamalarda Çin'in oy profili ile dış politikasını karşılaştıran bir akademik çalışmada şu tespit yapılmıştır: Çin, hegemonik gücün BM Güvenlik Konseyi'ne getirdiği pek çok sorun/uyuşmazlık karşısında veto kullanmamakta, sadece 'çekimser' oy kullanmaktadır. Çekimser oyların veto sayılmaması sebebiyle sistem tıkanmamaktadır. Bu çerçevede Çin, BM Güvenlik Konseyi'nde üçüncü dünyadan yükselen pek çok eleştiriyi, çekimser oyları, koyduğu rezerv ve şerhlerle aşmaya çalışmaktadır. Ancak Çin bunu yaparken, hegemonik güçle olan siyasi ve özellikle de ekonomik ilişkilerinin zarar görmemesine çok önem vermektedir [bkz. Thalakada, 1997: 83-115]. Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin BM örgütünü, uluslar arasında küresel politikaların/dayanışmanın/işbirliğinin geliştirilebileceği, uluslararası barış ve güvenliği zedeleyen sorun/uyuşmazlıkların çözümlenebileceği bir platform olmaktan çıkarıp, dar anlamda dış politikalarını gerçekleştirmenin aracına dönüştürmeleri, gerek bu devletler açısından gerekse dünya siyasi sisteminin diğer aktör-devletleri açısından uluslararası politika alanında son derece olumsuz gelişmelerin kapısını aralamaktadır. Dünya siyasi sistemindeki büyük devletlerin önemli bir bölümü tarafından dar anlamda bir dış politika (meşrulaştırma) aracı haline dönüşmüş BM örgütü(nün), hegemonik güç açısından küresel dış politikalarının meşrulaştırma aracına dönüşmesinin önünde hiçbir engel kalmamıştır. Hegemonik güç açısından, 1995 sonrası girilen dış politika eylemlerinde/kararlarında BM örgütüne meşrulaştırıcı bir rol üstlendirilmiş, itirazlar yükseldiğinde sorunun/uyuşmazlığın çözümü BM sistemi dışında aranmıştır. Çünkü bu gücün dış politika oluşturucularına göre BM yapılanması, soğuk savaş dönemi izlerini taşımakta, soğuk savaş sonrası uluslararası politikadaki

güç yapısını yansıtmamaktadır. Ancak, örgütün yeniden yapılandırılması sürecine sokulması, 19. Yüzyıl Konferanslar sisteminde genel kurul tarzındaki toplantılar dışında bir çözüm aranması, çok sayıda aktör-devletin katılımının çözüm üretmekte büyük sorunlar taşıması endişesiyle büyük güçler arası uzlaşının öne çıkarılması metodlarını, 21. yüzyılda uygulama şansı son derece azdır. Bu sebeple hegemonik güç, BM yapılanmasını *de jure* olarak değil *de facto* olarak değiştirmeye zorlamaktadır. Bu yönde yapılan tüm zorlamalar, BM örgütünü dünya kamu oyu nezdinde prestij kaybına uğratmaktadır.

D-) KRİZLERİN TETİKLEDİĞİ BİR SÜREÇTE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN YENİDEN YAPILANDIRILMASI SORUNU

BM'in soğuk savaş dönemi işlevi ve yaşadığı sorunlar, büyük oranda iki blok arasındaki ideolojik çatışmanın/rekabetin uluslararası politika alanındaki görüntüsünün örgüte olan yansımalarıyla ilintilidir. Silahsızlanma, atom teknolojisi ve silahlarının denetlenmesi, sömürgelerin bağımsızlaşması, üyelik, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden sorunlar/uyuşmazlıklar, uluslar arası işbirliği ve dayanışmanın gerçekleştirilmesi, BM operasyonları ve bunların finansmanı vb gibi tüm konular, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası politikanın gündemine giren ideoloji eksenli yaklaşımlarla ele alınmış, ülkeler bu sorunlar karşısında BM'deki pozisyonlarını söz konusu ideolojik tercihlerine göre belirlemişlerdir. İdeolojik şüphecilikle birbirine bakan blok liderlerinin BM organlarında ortaya koydukları tutum ve yaklaşımlar örgütün işlevselliğine önemli oranda darbe vurmuştur. Üçüncü dünya hareketi olarak başlayan Bağlantısızlar hareketi, BM Genel Kurulu'nda önemli bir sayısal ağırlığa ulaşmasına karşın, BM'in daha işlevsel hale getirilmesi çabasında beklenen performansı gösterememiştir. BM'e 1955 ve sonrasında üye olan ülkelerin önemli bir kısmı bu hareketin içinde yer almasına rağmen, ideolojik farklılıkları, ekonomik olarak yaşadıkları zorluklar, sömürge dönemi yansıması Batı karşıtı tutumların esnek dış politika üretmelerini engellemesi ve bunun BM'e yansıması, sömürge dönemi kalıntısı sorunların doğurduğu bu devletler arası çatışmalar bir çok konuda 'ortak tutum' geliştirilmesini engellemiştir. Bu devletlerin BM organlarında temsil ile ilgili talepleri ve üstlenmeleri gereken sorumluluk noktasında yaşanan sorunlar, organlardaki temsilci sayısının artırılması ile çözülmüş, ancak finansman sorunu çoğu zaman aşılammıştır. Çünkü büyük devletler ile küçük ve orta büyüklükteki devletler arasında BM misyonunun odaklanması gereken nokta konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Büyük devletler örgütü daha çok 'güvenlik' konularında sorumlu görünürken, diğerleri örgüte 'ekonomik kalkınmalarının bir aracı' misyonunu yüklemişler ya da öyle görmek istemişlerdir. Bu ise bir at arabasının iki farklı yönüne bağlanmış atlar tarafından çekilmesinde ortaya çıkan tabloyu resmetmektedir.

Ancak bu görünüm, BM organlarının görev ve yetkilendirilmesindeki yaklaşım ile örtüşmektedir. Şöyle ki, BM organlarından Güvenlik Konseyi,

'güvenlik' konularında, Genel Kurul, 'sorunların dile getirildiği bir platform' olmak üzere tasarlanmıştır. Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden ABD, uluslararası uyuşmazlıkların çözümü noktasında zaman zaman Genel Kurul'u da kullanmış, alınan kararların işlevsellik kazanmasını desteklemiş ve finanse etmiştir. ABD, dış politikasıyla örtüşen konularda, kararların (karar veya tavsiye) BM örgütünün hangi organında alındığıyla çok ilgilenmemiştir. Ancak, kendi dış politikasıyla uyuşmayan Güvenlik Konseyi kararlarını veto ederek işlevsellik kazanmasını engellediği gibi, Genel Kurul'un tavsiye kararlarını dikkate almamıştır. MC ve BM'nin düşünsel ve kurumsal altyapısının itici gücü olan ABD'nin BM örgütüne biçtiği rol ve ortaya koyduğu yaklaşım diğer (özellikle büyük) devletler tarafından da benimsenmiştir. Güvenlik Konseyi'nin sürekli ve sürekli olmayan üyelerinin sorunlar/uyuşmazlıklar konusunda ortaya koydukları uyum 'yeni bir uzlaş' dönemi izlenimi vermektedir [Rosenau, 1997: 392]. Ancak kanaatimizce, soğuk savaş sonrası bu yaklaşımın daha ileri boyutta adımlarla desteklenmesi, örgütü hızla MC'nin akibetine uğrama sonucuna getirmiştir. MC, BM tipi makro örgütler bir hegemonik gücün ve az sayıdaki büyük devletin dış politika aracına dönüşmesiyle prestijinin yanında önemli oranda işlevselliğini kaybetmektedir. Üyeler, BM Andlaşması'nda ortaya konan çözümler üzerinde durulmadan ve öngörülen süreçler gerçekleşmeden, manipülatif yöntemlerle örgütün kendilerine karşı da kullanılabilme riskinden çekinmektedirler. Bu durum, örgütün güvenilirliğini büyük oranda aşındırmıştır.

Soğuk savaş dönemi BM örgütüne biçilen rol ve uygulamaları bloklar arası rekabet sebebiyle üçüncü dünya ülkeleri açısından, özellikle sömürge dönemi sonrasında komşu devletlerle çıkan uyuşmazlıklarda önemli/olumlu roller üstlenmiştir. Ancak soğuk savaş sonrası, üçüncü dünya ülkelerinin dışında BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden Rusya Federasyonu'nun yaşadığı ekonomik ve siyasal, Çin'in yaşadığı ekonomik kalkınma ve insan hakları ihlallerine ait sorunlar 'ideolojik eksenli yaklaşımlar'ın terk edildiği dünya siyasal sisteminde bloklar arası rekabetin üçüncü dünyaya sağladığı avantajları da ortadan kaldırmıştır. Birinci Körfez krizi ve savaşı sırasında ortaya konan yeni dünya düzeni söylemi ve dayandığı ilkeler; üzerinden çok fazla zaman geçmeden Balkanlarda yaşanan gelişmelerle dünya kamu oyunun gözünde sıfırlanmış, savaş ya da çözüm sürecinde soruna taraf ülkelerin yaklaşımları 'rasyonalite' 'uluslararası politikanın doğası' vb kavramlarla açıklanabilirken, 'idealist ilkeler' üzerine oturmuş BM tipi bir örgütün süreç boyunca takındığı tutum büyük eleştiri konusu olmuş, hatta örgütün işlevini kaybettiği eleştirileri ortaya konmuştur. Özellikle Bosna-Hersek savaşında alınan ve uygulanan silah ambargosu kararıyla BM Andlaşması'nda (51. maddede) en doğal hak olarak belirtilen meşru müdafaa hakkının bile engellediği iddia edilmiştir. İddialar BM kayıtlarına da geçmiştir [bu iddialar için bkz. UN Yearbook, 1992: 344-383].

BM örgütünün işlevi ve sorunları incelenirken şu temel paradoks aşılammamaktadır. Gerek tarihsel süreçte ortaya çıkan basit örnekleri gerekse MC, BM tipi çok daha gelişmiş örneklerin oluşturulmasının düşünsel altyapısını bir yana bırakırsak şu gerçeklik karşımıza çıkmaktadır. Bu tür örgütler, büyük bir savaş sonrasında galip devletler tarafından oluşturulmakta ve bu devletlerin beklentilerine göre yapılandırılmaktadır. Savaş dönemi korkuları ve tecrübeleri örgütün yapılandırılmasında galip devletlerin çıkarlarını mağlup devletlerin geleceğe yönelik tehditlerini öne çıkarmaktadırlar. BM Andlaşması 107. maddesi taşıyan bu endişelere en iyi örnektir. Bu maddedeki düzenlemeyle, İkinci Dünya Savaşı'nda düşman ülkeler olarak nitelenen devletlerden gelebilecek bir tehdidi BM sistemi dışında galip devletler ele alacak ve gerekli önlemleri uygulayabileceklerdir. Bu tip bir düzenlemeyle sanki, galip devletlerden dünya barış ve güvenliğine hiç tehdit ortaya konmayacağı düşünülmüştür. Bu noktada, gerçekten 'evrensel aktör' niteliği taşıyan bir örgütün oluşturulmasının barış dönemi şartları içinde gerçekleştirilmesiyle daha sağlıklı bir örgüt yapılanması kurgulanabilir.

BM tipi örgüt yapılanmasının ikinci önemli sorunu, 'egemen eşitlik' ilkesinin algılanmasının ortaya koyduğu sorunlarla ilgilidir. Egemenlik noktasındaki itiraz ve endişelerin önemli bir kısmı özellikle büyük devletlerden gelmektedir. BM üye profilinden hareketle büyük devletler, küçük ve orta büyüklükteki devletlerden değil, BM örgütü organlarında önemli ağırlık teşkil eden bu devletlerden kendilerine yönelebilecek etkilerden çekinmektedirler. Bu endişelerin teorik temelli yaklaşımların ötesinde uygulamaya dönük tehdit doğurması söz konusu değildir. Çünkü ilgili ülkelerin alabilecekleri kararların işlevsellik kazanması imkansız gibidir. Ancak büyük ülkelerin BM organlarını harekete geçirerek bir takım kararlar almaları ve kararlara işlevsellik kazandırmaları olasıdır. BM Andlaşması 25. maddesinde '*BM üyeleri, işbu andlaşma uyarınca Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır*' şeklinde yapılan düzenleme 'klasik egemenlik' görüşünü açıkça zedelemektedir. Bu zedelenmenin gerçekleşme olasılığı BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin dışındaki üyeler için daha yüksek bir risk olduğu açıktır. Kısaca, alınan ve uygulamaya geçirilen kararların küçük ve orta büyüklükteki devletlerin egemenlik haklarını zedelemesi söz konusudur. Bu durum, BM Andlaşma metninin yazılmasındaki 'muğlaklık ve boşluklar' ile birlikte ele alınıp, VI. Bölümdeki pasifist yöntemlerden VII. Bölümdeki kuvvet kullanımını içeren yöntemlere geçişin nasıl olacağı net bir şekilde belirlenmemesi noktasında düşünüldüğünde, bu endişeler daha da artmaktadır. İkinci Körfez krizi ve savaşı bu yöndeki endişeleri daha da arttırmıştır. Egemen eşitlik ilkesi çerçevesindeki endişelerin aşılabilmesi de, barış zamanı şartlarında toplanacak bir konferansta optimum çözümlerin üretilmesi ve dengeleyici mekanizmaların oluşturulması ile mümkündür. Aynı zamanda andlaşma metninde, düzenlemeler ve usuller net bir şekilde sürecin nasıl olacağı

belirlenerek ortaya konmalıdır. Bu noktada özellikle orta ve küçük büyüklükteki devletlerin endişeleri giderilmelidir.

BM yapılanmasının/Andlaşması'nın uluslararası politikada 'idealistler'in görüşleri çerçevesinde dünya barış ve güvenliğine hizmet edecek, uluslararası işbirliği ve dayanışmayı sağlayacak şekilde değiştirilmesi Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin oyu olmaksızın imkansızdır. BM yapılanmasının, mekanizmayı harekete geçirecek ve işletecek motor ülke(lerin)'nin çerçevesinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası güç yapısını yansıtır şekilde tasarlanması, dünya siyasal sistemine yönelik tehditlerin sadece Mihver ülkelerinden geleceğinin varsayılmasına dayanan düzenlemelerle pekiştirilmişti. İkinci Dünya savaşı boyunca Müttefik liderlerinin karşılıklı mektuplarında 'büyük düşman' olarak nitelenen Almanya ve 'küçük düşman' olarak nitelenen Japonya ile savaş sonrası/soğuk savaş dönemi ABD'nin kurduğu 'stratejik ortaklık', ekonomik destek bu ülkelerin askeri ve siyasal açılarından olmasa da 1960'lardan sonra çok büyük bir ekonomik dev olmalarına zemin hazırlamıştır. Almanya'nın AB bünyesinde, Japonya'nın Pasifik eksenli oluşumlarla güçlendirdiği pozisyonları, 21. yüzyılda küresel rekabette bu ülkelere, uluslararası politikada savaş sonrası sahip olmadıkları geniş bir manevra alanı sunmuştur. Dünya siyasal sisteminde daha etkili pozisyonlar elde etmeye çalışan bu ülkeler yanında BM yapılanmasının değişmesinin önünde savaş sonrası pozisyonunu kaybeden (bugünkü adıyla) Rusya Federasyonu da vardır. Dünya siyasal sisteminde Paul Kennedy'nin ifadesiyle (kitabının başlığı), 'büyük güçlerin yükseliş ve düşüşüne' tanık olunurken, bu sistemin en önemli makro örgütü olan BM uluslararası güç yapısını yansıtmamaktadır. MC tecrübesine baktığımızda, uluslararası güç yapısını/dağılımını yansıtmayan bir örgütün yaşaması, kararlarına işlevsellik kazandırması son derece zordur. O zaman BM Andlaşması'nın tadili gündeme getirilmek zorundadır. BM Andlaşmasına göre, tadil işlemi iki yoldan olmaktadır. Birinci yol olarak tadil işlemi 108. maddede, '*... yapılacak değişiklikler, Genel Kurul üyelerinin üçte iki çoğunluğu tarafından kabul edilip, Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin tümünü kapsamak üzere BM üyelerinin üçte ikisi tarafından her birinin anayasa kuralları gereğince onaylandığı zaman yürürlüğe girer*' şeklinde düzenlenmiştir. İkinci yol olarak da, Genel Kurul'un üçte iki çoğunluğu ve Güvenlik Konseyi 'nin herhangi dokuz üyesinin oylarıyla saptanacak yer ve tarihte toplanacak bir konferansla tadil yapılabilecektir. Ancak Andlaşmada yapılacak herhangi bir tadil işlemi, Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin tümünü kapsamak üzere BM üyelerinin üçte ikisi tarafından her birinin anayasa kuralları gereğince onaylandığı takdirde geçerlik kazanacaktır. Her iki maddede ortaya konan 'veto' engeli sebebiyle BM Andlaşması'nda köklü bir değişiklik yapmak söz konusu değildir. BM'nin kuruluşu sonrası yaşanan süreç boyunca, Andlaşma'nın tadil edilmeden farklı uygulamalara gidilmesinin bazı yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bunlar, geniş yorum, tefsir, bazı maddelerin uygulanmaması vb gibi. Ancak soğuk savaş sonrası uluslararası sistemin yapısı, bu yöntemlerle, BM sisteminin mevcut haliyle devamını sorunlu kılmaktadır.

Daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz üzere İkinci Dünya Savaşı sonrası BM'in yapılandırılmasında ABD, üç hatta hareket etmiştir. Birincisi, savaş sürecinde yapılandırılmasını başlattığı örgütün savaş sonrası meşruiyetinin sağlanmasında ideolojik farklılaşmaya rağmen Sovyetler Birliği'ni içerde tutmak. Moskova Konferansı, Tahran Zirvesi, Dumbortan Oaks Görüşmeleri, Yalta Konferansı'nda izlenen politikalarla bu sağlanmıştır. İkincisi, savaşın galiplerinden İngiltere ve savaşın başlangıcında mağlup olan Fransa'nın durumudur. Her iki ülkede savaştan çok büyük tahribatla çıkmışlardı. Savaş sonrası dünya siyasal sisteminde sorumluluk taşımaktan çok, çeşitli bölgelerdeki sorumluluklarını ABD'ye terk ediyorlardı. ABD, eski dünyanın iki merkez gücünü de sistemde etkili pozisyonda kendi yanına almıştı. Üçüncüsü, 1949 Komünist devrimle birlikte temsil meşruiyeti tartışılan bir ülke olan (o günkü adı Milliyetçi Çin/Formoza) Taiwan idi. ABD, 1971 yılında komünist Çin'in üyeliğine kadar bu ülkeyi kendi yanında tutmuştur. Üç hareket hattı dikkatle ele alındığında sistemin kurgulanmasında etkili gücün ABD olduğu, diğer güçlerin ise çoğu zaman edilgen bir konumda buldukları görülür. Soğuk savaş dönemi boyunca ABD'nin BM sistemi içindeki davranışlarının incelenmesinde bu noktalar belirtilmişti.

SONUÇ

Soğuk Savaşın bitimi, ABD'nin kurguladığı ve liderliğini yaptığı blok'un galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Birinci Körfez krizi ve savaşıyla başlayan ve Balkan savaşlarıyla devam eden süreçte ABD, gerek BM içinde gerekse diğer bölgesel örgütler bünyesinde geliştirdiği davranışlarla soğuk savaş dönemi pozisyonunu daha da güçlendirerek bir 'Pax Americana' dönemi başlatmak istemektedir. Ancak uluslararası politikanın diğer aktörleri savaş sonrası konumlarında değillerdir. AB, Japonya, Üçüncü Dünya'nın gelişmekte olan ülkeleri dünya siyasal sisteminin işleyişinden önemli rahatsızlık duymakta ve kendilerinin de aktif katılımıyla yeniden yapılandırılmasını istemektedirler. Yeni oluşturulacak BM tipi bir örgütün yapılandırılması sürecinin, savaş dönemi/sonrası ve soğuk savaş süresince yaşanan korku ve endişeleri taşımayacaktır. ABD dışındaki diğer aktör devletlerin önemli bir kısmı değişen oranlarda da olsa ekonomik ve siyasal açıdan kırılgan pozisyonlarından çıkmışlar, bir kısmı küresel rekabette ABD ile yarışacak konuma gelmiştir. Süreç boyunca ABD'nin ekonomik göstergeleri düşerken, AB ülkeleri, Japonya, Çin gibi ülkelerin ekonomik göstergeleri sürekli yükselmiştir. ABD'nin düşüş, AB ve diğer ülkelerin yükseliş eğilimlerinin devam edeceği varsayıldığında gelecekte bu ülkenin küresel rekabetteki konumu daha da zayıflama olasılığı taşımaktadır. Bu noktaya gelmeden ABD, BM sistemi veya onun dışında yöntemlerle uluslararası politikayı ve güç kaynaklarını denetlemek istemektedir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik meydana gelen saldırı bu yönde önemli bir gerekçe sağlamıştır.

Bu saldırıdan sonra ABD, terörizmi önlemek amacıyla ortaya koyduğu 'önleyici savaş doktrini' ile dünyanın çeşitli noktalarında üsler kurmaya ve askeri

harekatlar düzenlemeye başlamıştır. BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde Afganistan denetim altına alınmış, BM Güvenlik Konseyi kararları dışında İkinci Körfez savaşı başlatılmış ve Irak denetim altına alınmaya çalışılmaktadır. Önemli miktarda ve kalıcı nitelikte ABD askeri bu ülkede konuşlandırılmıştır. Tüm bu gelişmelerde kilit ülke/motor ülke konumunda olan ABD'nin dünya siyasal sistemindeki güç kaynaklarını -ki bunlar jeo-ekonomik, jeo-stratejik, jeo-kültürel kaynaklar- denetlemek çabasına dönüktür. Bu tür bir denetim ABD'ye, uluslararası politikanın diğer aktör-devletlerini de denetleme olanağını verecektir. ABD, söz konusu alanlarda denetim kurma çabası verirken diğer yandan da, BM sistemini şu an itibariyle *de jure* olarak değil *de facto* değiştirmeye zorlamaktadır. 'Önleyici savaş doktrini'ni, diğer aktörler karşısında 'önceden güç kazanma/yer edinme' şeklinde de anlamak mümkündür. Çünkü, diğer güçler bu gelişme eğilimini sürdürdükleri sürece 2025 veya 2050 projeksiyonları içerisinde ABD'nin küresel üstünlüğüne önemli oranda meydan okuyacaklardır. Konumlarını güçlendiren bu aktörlerin BM'de daha etkili bir pozisyon isteyecekleri veya örgütün tekrar yapılandırılmasını talep edecekleri büyük bir olasılıktır. Böyle bir sürece girmeden ABD, gerçekleştirdiği girişimlerle pozisyonunu güçlendirmek istemektedir. Ancak uluslararası politikanın şu an ki yapısı bu tür girişimlerin başarı kazanması için uygun bir vasata sahip değildir. Tam tersi bir süreci de tetikleme olasılığını bünyesinde barındırmaktadır. Belki bu süreç, ABD'yi tekrar İkinci Dünya Savaşı öncesi izolasyon politikasına geri döndürecektir. Veya dünya siyasal sistemi bir büyük gücün daha düşüşüne tanık olacaktır. BM tipi yeni bir örgütün yapılandırılmasının yolu da bu şekilde açılmış olacaktır. Böyle bir örgütün günümüz uluslararası politika ortamında bütün aktör-devletlerin katılımıyla oluşturulması büyük zorluklar içerse de, kurulacak örgütün idealistlerin yaklaşımlarına geçmiş örgüt yapılanmalarına göre daha çok yaklaşacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, Fahir (1989), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Armstrong, David, Loyd, Lorna, Redmond, John (1996), *From Versailles to Maastricht, International Organizations in the Twentieth Century*, St. Martin's Press, New York.

Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi Yayını (1997), *Birleşmiş Milletler (BM) Andlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü*, Ankara.

- Calvocoressi, Peter (1996), *World Politics Since 1945*, 7th Edition, Longman, London.
- Clinton, Bill (2004), *My Life*, Hutchinson, Random House Group Limited, New York.
- Fukuyama, Francis (1998), *Güven Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, (Çeviren: Ahmet Buğdaycı), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Fukuyama, Francis (Summer 1989), 'The End of History', *The National Interest*. http://www.marion.ohiostate.edu/fac/vsteffel/web597/Fukuyama_history.pdf
- Gönlübol, Mehmet (1975), *Milletlerarası Siyasi Örgütlenme*, Sbf Yayını, Ankara.
- Hilderbrand, Robert C. (1990), *Dumbarton Oaks, The Origins Of Un And The Search For Post-War Security*, The University Of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Holbrooke, Richard (1998), *Bir Savaşı Bitirmek*, (Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Hoopes, Townsend And Brinkley, Douglas (1997), *Fdr And The Creation Of The Un*, Yale University Press, London.
- Karlık, Rıdvan (1998), *Avrupa Birliği Ve Türkiye*, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Murphy, John F. (1995), *'Force And Arms' United Nations Legal Order*, (Edited By Oscar Schachter And Christopher C. Joyner), Volume I, Cambridge University Press, New York.
- Rosenau, James N. (1997), *Along The Domestic Foreign Frontier-Exploring Governance In A Turbulent World*, Cambridge University Press, New York.
- Ryan, Stephen (2000), *The United Nations And International Nations*, St. Martin's Press, New York.
- Sazak, Derya (2003), *11 Eylül Gölgesinde Saddam*, Doğan Kitapçılık A. Ş., İstanbul.
- Thalakada, Nigel (1997), *China's Voting Pattern In The Security Council 1990-1995*, (Edited By Bruce Russett), Macmillan Press, London.
- The Diplomatic Records 1992-1993*, (1994) (Edited By Alan E. Goodman), Westview Press, Inc., San Fransisco.
- Woodward, Bill (2004), *Madeilene Albright*, Birinci Baskı, (Tercüme: Arkın Atacan), Elips Yayınları, Ankara.

“Resolutions and Decisions of Security Council 1990”, Security Council Official Records: Forty-Fifth Year UN, New York, 1991.

“The Balkans Survey”, *The Economist* January 24th 1998.

News Digest for February 1991, Keesing’s Record Of World Events.

News Digest for November 1990, Keesing’s Record Of World Events.

News Digest for September 1990, Keesing’s Record Of World Events.

UN Yearbook, 1991, 1992, 1993.